

ONS GEBRUIK ONS IN DIE PLEK VAN WIJ

Een historisch onderzoek naar de ontwikkeling van het subjectpronomen eerste persoon meervoud in het Afrikaans

BACHELOREINDWERKSTUK

Student: J.J. (Hans) van de Glind (4096002)

Eerste begeleider: dr. M.C. van den Berg

Tweede begeleider: dr. J.M. van Koppen

Universiteit Utrecht, Faculteit Geesteswetenschappen, Taalwetenschap

Datum: 29 augustus 2016

Samenvatting - Dit onderzoek beschrijft de ontstaansgeschiedenis van het Afrikaans, behandelt de verschillende hypothesen die hierover zijn ontwikkeld en vermeldt de mogelijke verklaringen voor het gebruik van *ons* als subjectpronomen. Middels historisch onderzoek naar taalmateriaal uit de Kaapkolonie, vergelijking van de verkregen data met de literatuur en kritische bespreking van de literatuur wordt getracht een antwoord te vinden op de vraag welke taalveranderingsprocessen hebben bijgedragen aan het ontstaan van *ons* als eerste persoon meervoud subjectpronomen.

Inhoudsopgave

<u>1. Inleiding</u>	<u>blz. 2</u>
<u>2. Theoretisch kader</u>	<u>blz. 4</u>
2.1 Sociolinguïstische geschiedenis van Zuid-Afrika	blz. 4
2.2 Ontstaanshypothese van het Afrikaans	blz. 6
2.3 Pronomina	blz. 9
2.4 Taalspecifieke kwesties	blz. 11
2.5 Afrikaans taal materiaal	blz. 11
<u>3. Onderzoeksvragen & Hypothesen</u>	<u>blz. 14</u>
3.1 Onderzoeksvragen	blz. 14
3.2 Hypothesen	blz. 15
<u>4. Methode van onderzoek</u>	<u>blz. 16</u>
<u>5. Resultaat & Analyse</u>	<u>blz. 18</u>
5.1 Resultaat	blz. 18
5.2 Analyse	blz. 20
<u>6. Discussie</u>	<u>blz. 24</u>
<u>7. Conclusie</u>	<u>blz. 26</u>
<u>8. Bibliografie</u>	<u>blz. 28</u>
8.1 Primaire bronnen	blz. 28
8.2 Secundaire bronnen	blz. 28
<u>Bijlage A</u>	<u>blz. 30</u>

1. Inleiding

Wanneer we het Afrikaans vergelijken met het Nederlands zien we onmiddellijk de grote verwantschap tussen de twee talen. Ook zijn er verschillen te vinden. Een van die verschillen is, dat in het Afrikaans het pronomen *ons* wordt gebruikt in de subjectpositie. In het Nederlands is het niet mogelijk dit te doen en levert het een ongrammaticale zin op.

Er is in de loop der tijd al het nodige geschreven over het ontstaan van het Afrikaans. Ook is enig onderzoek verricht naar de ontstaansprocessen die voor het gebruik van *ons* als onderwerp hebben gezorgd. Dit onderzoek betreft voornamelijk een literatuurstudie naar de verschillende verklaringen over het ontstaan van het Afrikaans in het algemeen en het gebruik van *ons* als onderwerp in het bijzonder. Hierbij ontkom ik niet aan een beschrijving van de bredere sociolinguïstische context van Zuid-Afrika om het een en ander in een kader te kunnen plaatsen. Voor de praktische component is een klein onderzoek verricht naar de verschillende Afrikaanse subjectpronomina van de eerste persoon meervoud in de Kaapkolonie. Hierbij is gebruik gemaakt van enkele nieuw opgezette databases die nieuw inzicht kunnen verschaffen. Door middel van dit onderzoek wil ik bijdragen aan de kennis omtrent het ontstaan van 'ons' in het Afrikaans als standaard voor het subject in de eerste persoon meervoud, omdat het onderzoek gebruik zal maken van zowel oude als nieuw te genereren data en bestaande hypothesen zal toetsen aan deze data. De vraag is nu in hoeverre dit nieuwe bronmateriaal overeenkomt met de verschillende voorgestelde theorieën die het ontstaan van het Afrikaans verklaren en welke theorieën de data het best kunnen verklaren.

Wat volgt is een uitgebreide beschrijving van de sociolinguïstische geschiedenis van Afrika, een bespreking van de verschillende visies over het ontstaan van het Afrikaans in het algemeen, gevolgd door mogelijke verklaringen over het gebruik van *ons* als onderwerp. Daarna zal ik mijn onderzoeksvragen met bijbehorende hypothesen uiteenzetten. Verder zal ik mijn methode van onderzoek uitleggen en een beschrijving en analyse geven van de verkregen data. Dit onderzoek sluit af met een discussie van de resultaten en een algemene conclusie als beantwoording van de hoofdvraag.

2. Theoretisch kader

In dit theoretisch kader zal eerst een uiteenzetting worden gegeven van de feitelijke sociolinguïstische geschiedenis van Zuid-Afrika, daarna zal worden uiteengezet wat de verschillende wetenschappelijke hypothesen zijn, die in de loop der tijd over deze feiten zijn gevormd. Daarna zal het pronominaal systeem worden besproken en zullen de verschillende hypothesen worden toegespitst in hun rol omtrent het ontstaan van *ons* als subjectpronomen eerste persoon meervoud. Daarna zal nog het een en ander gezegd worden over taalspecifieke kwesties die van belang zijn voor dit onderzoek en ten laatste zal er iets worden gezegd over de achtergrond en de inhoud van de primaire bronnen die bij dit onderzoek zijn gebruikt.

2.1 Sociolinguïstische geschiedenis van Zuid-Afrika

Zuid-Afrika is een land met een grote taaldiversiteit. Er zijn 11 officiële talen (Hinskens, 2009: 15). Naast deze officiële talen worden er nog veel andere talen gesproken. Ze zijn in te delen in verschillende taalfamilies: Bantoetalen, Khoisantalen en Indo-Europese talen (Mesthrie, 2002: 11).

De Khoisantalen zijn het meest inheems. De sprekers leefden in vroeger tijden als jagers-verzamelaars. Dit geldt ook voor de sprekers van de Bantoetalen. Er zijn aanwijzingen gevonden dat beide taalgroepen zich vroeger noordelijker bevonden, maar in de loop van de tijd in de zuidelijke richting zijn opgeschoven, waarbij de Khoikhoi voornamelijk in de kuststreken zijn gaan wonen. Reeds in de veertiende eeuw was er handelscontact met de Portugezen, deze contacten werden echter nooit belangrijk. Vanaf 1590 ontstond er blijvend handelscontact met de Engelsen en de Nederlanders en vond er overdracht plaats van enkele woorden (Van der Wouden, 2012: 230). Toen de Nederlanders in 1652 een handelsstation stichtten op de Kaap, ontstond er al snel een uitgebreide kolonie met een mengeling van allerlei culturen (waaronder ook Duitsers en Franse Hugenoten) (Mesthrie, 2002: 13-15). Er was behoefte aan communicatie met de Khoikhoi, maar Nederlanders konden of wilden de Khoi-taal (click-taal) niet leren. Zo ontstond het Cape Dutch Pidgin als contacttaal tussen de Khoikhoi en de kolonisten (Morris, 2013: 4-5).

De kolonisten kwamen in conflict met de Khoikhoi over land en vee. Het aantal Khoikhoi daalde sterk, onder anderen wegens ziekte. Veel oorspronkelijke Afrikanen werden als slaven weggevoerd naar de Nieuwe Wereld (Amerika) en veel nieuwe slaven werden vanuit het oosten aangevoerd (Mesthrie, 2002: 13-15). De talen waarmee zij met de kolonisten spraken, waren Creool Portugees, Maleis en een Pidgin- of Creoolvariant van het Nederlands. Vooral het Creool Portugees was tot in de negentiende eeuw een belangrijke vorm van communicatie (Van der Wouden, 2012: 228). Uitbreiding van de kolonie in noordoostelijke richting brengt de kolonisten in conflict met de Xhosa's en aan het

einde van de achttiende eeuw word Kaapstad ingenomen door de Britten. Onder anderen wegens allerlei conflicten met de Britten over taal- en scholingsbeleid trekken Nederlandse boeren (Afrikaners) in de eerste helft van de negentiende eeuw verder het binnenland in om aan deze Britse invloed te ontkomen (Mesthrie, 2002: 13-15; Hinskens, 2009: 10-11). Mesthrie schrijft hierover: “Tegen deze tijd had het Afrikaans zich ontwikkeld als een gemeenschapsvariant van het Nederlands, met toevoeging van andere talen” (Mesthrie, 2002: 15).

De Afrikaners stichtten de Boerenrepublieken Transvaal en Oranjevrijstaat in de jaren 1850. De officiële taal was Nederlands, maar er was ook een sterke invloed van het Engels. Op hetzelfde moment was er aan de Kaap een beweging ontstaan om Afrikaans te gaan schrijven in plaats van Nederlands (Hinskens, 2009: 11). De periode 1700-1900 vormde een stabiel linguïstisch continuüm. Er bestond een verscheidenheid aan sterk gerelateerde en minimaal van elkaar verschillende taalvariëteiten. In deze periode voltrok zich de ontwikkeling naar het huidige Standaard-Afrikaans. In deze ontwikkeling heeft het Cape Dutch Pidgin een belangrijke rol gespeeld (Morris, 2013: 4-5).

Na de Boerenoorlog (1899-1902), die de Britten wonnen, werd in 1910 de Unie van Zuid-Afrika gevormd door het samengaan van de Boerenrepublieken en de Engelse kolonies. De zwarte bevolking was uitgesloten van de onderhandelingen en uit onvrede werd het ANC opgericht (Hinskens, 2009: 11). De Unie was een onafhankelijke staat binnen het Britse Gemenebest en Nederlands en Engels werden de officiële talen. Afrikaans werd niet gezien als een officiële taal. Pas in 1925 werd het een officiële taal als vervanger van het Nederlands (Mesthrie, 2002: 17-18). In 1948 werd onder de groeiende macht van de Afrikaners de Apartheid ingevoerd. Het zwarte verzet groeide en leidde tot bloedige opstanden. In 1961 werd de Republiek Zuid-Afrika uitgeroepen en werd het land onafhankelijk van het Britse Gemenebest. Het ANC werd verboden (Hinskens, 2009: 11). Na steeds verder groeiende tegenstellingen tussen blank en zwart, kwam in 1994 Mandela aan de macht met “een regering van nationale eenheid” met onder meer het ANC. In deze jaren werd ook de Apartheid afgeschaft. De machtspositie van het ANC is in de laatste jaren steeds verder toegenomen, met corruptie en onvrede tot gevolg (Hinskens, 2009:12). Met de nieuwe grondwet van 1996 werd er nadruk gelegd op de verbinding tussen taal, cultuur en ontwikkeling. De huidige elf officiële talen werden vastgelegd. Een lang proces van taalstrijd werd tot een einde gebracht door nu ook de inheemse talen te erkennen als officiële talen (Mesthrie, 2002: 22-23). De huidige bevolkingsopbouw kent “bijna 31 miljoen zwarten van diverse culturen, 5 miljoen blanken, 3,5 miljoen kleurlingen (die ook geen homogene groep vormen) en 1 miljoen Aziaten” (Hinskens, 2009: 12).

Zoals beschreven kende de Kaap een grote verscheidenheid aan volken die allen hun eigen taal meebrachten. In deze veeltalige en multi-etnische context is het huidige Standaard-Afrikaans ontstaan. Volgens Den Besten moet er in het onderzoek naar het Afrikaans dan ook rekening gehouden worden met de volgende zaken: (1) op zijn minst vier talen hebben bijgedragen aan het ontstaan van het

Afrikaans (Nederlands (dialect), Khoikhoi, Maleis en Creool Portugees), ook Indische talen kunnen invloed hebben gehad, (2) er moet gekeken worden naar dialectale varianten van het Nederlands uit de zeventiende en de achttiende eeuw, waarschijnlijk waren de dialecten die de eerste kolonisten spraken Hollands, specifiek Zuid-Hollands, (3) de slaven spraken waarschijnlijk het Pasar Maleis en niet het hoog-Maleis, wat betreft het Creool Portugees is wegens gebrek aan data niet met zekerheid te zeggen of ze de Aziatische variant hebben gesproken, (4) om een goed overzicht te krijgen van de structuur van de Pidgin die de Khoikhoi aan de Kaap spraken moet gekeken worden naar de achterliggende Afrikaanse talen, (5) de Pidgin en Creoolzinnen die tot onze beschikking staan, zijn niet met het oogmerk van linguïstisch onderzoek overgeleverd, maar eerder om de vreemde eigenschappen van de taal te laten zien, daarom kan niet met zekerheid gezegd worden of dit werkelijk is wat is gesproken (Van der Wouden, 2012: 233-235)

2.2 Ontstaanshypothesen van het Afrikaans

Over de processen die ten grondslag hebben gelegen aan het ontstaan van het Afrikaans zijn in de loop der tijd verschillende hypothesen gevormd. De onderstaande beschrijving van de verschillende hypothesen en het taalmodel voor het ontstaan van het Afrikaans is gebaseerd op de structuur zoals die te vinden is in het *Research internship: A Cape Dutch Pidgin database* van C. Morris (2013: 4-5). Deze hypothesen zijn terug te vinden in de wetenschappelijke literatuur die over dit onderwerp is verschenen (Roberge, 2002: 84-90) en het taalontwikkelingsmodel dat tenslotte wordt beschreven gaat terug op het werk van Den Besten (Van der Wouden, 2012: 257-275).

De *superstraathypothese* gaat uit van de veronderstelling dat het Afrikaans het resultaat is van een voortgaande ontwikkeling van de Nederlandse dialecten van de kolonisten. De structurele eigenschappen zouden zijn ontleend aan dialectvormen van het Vroegmoderne Nederlands en zouden zijn ontstaan door taalinterne processen. Deze theorie vinden we onder anderen terug in het werk van J. du Plessis Scholtz en Edith H. Raidt. Na 1700 zijn er in het Afrikaans tendensen te zien tot deflectie en regularisatie. Aan het einde van de achttiende eeuw is er ten slotte een stabiele taal ontstaan met variatie tussen de verschillende sprekersgroepen. Het hoofdargument is dat het Afrikaans, op lexical borrowing na, weinig tot geen invloeden kent van andere talen. Een mildere variant staat ook een kleine vorm van substraatinvloed toe vanuit andere talen (reduplicatie vanuit het Maleis, en het woord *vir* vanuit het Creool Portugees) (Roberge, 2002: 84-85).

De *variatie/interlect-hypothese* is sterk gerelateerd aan de creoolhypothese die hierna zal worden uitgelegd. Het variatie-aspect veronderstelt dat bepaalde eigenschappen in het Afrikaans het resultaat zijn van een mengeling van Nederlandse en Duitse dialecten. Onder anderen F. Ponelis is een

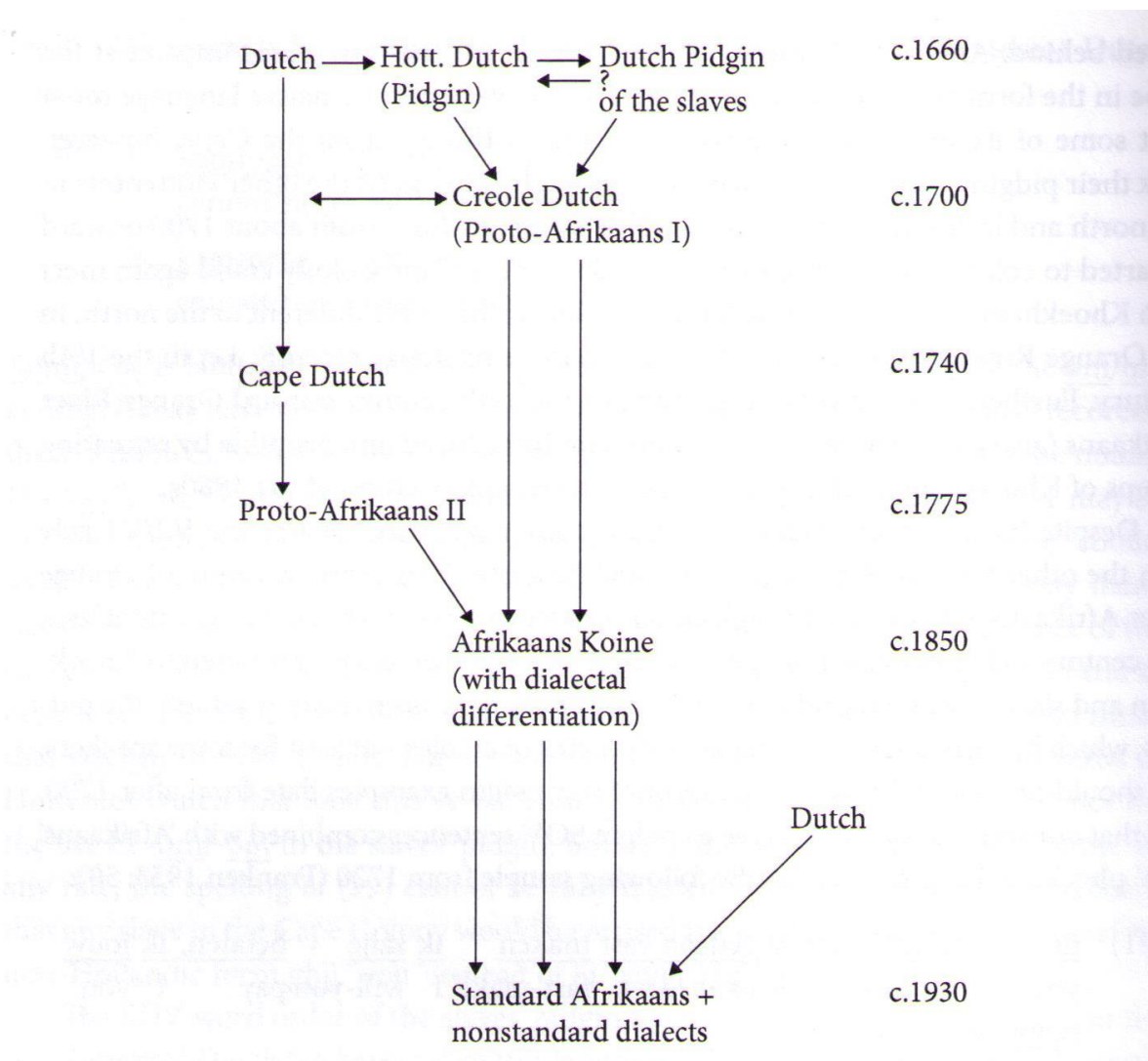
aanhanger van deze hypothese. Het wegvallen van persoonsuitgangen op het werkwoord zou een gevolg zijn van de grote aandacht die in de onderlinge communicatie werd gegeven aan syntax en lexicale wortels, waardoor werkwoordsverbuiging (bijna) overbodig werd (Roberge, 2002: 85-87). Het interlect-aspect veronderstelt dat de veranderingen in de taal gerelateerd zijn aan het L2-leerproces van volwassenen die het Nederlands leerden. Hierbij kwamen processen voor als reductie, herstructurering en overgeneralisatie. Het verschil met creolisatie is dat de veranderingen hier niet (gemakkelijk) kunnen worden teruggevoerd op de moedertaal van de L2-leerder (Roberge, 2002: 85-87; Morris, 2013: 4-5).

De *creolisatiehypothese* veronderstelt dat het Afrikaans is ontstaan als gevolg van contact tussen het Nederlands, andere Europese talen, Khoisantalen, de talen die de slaven spraken (Creool Portugees en Maleis) en Afrikaanse talen. Het Afrikaans is een semi-creool die zich op het continuüm van creool en niet-creool ergens in het midden bevindt. Dat de creolisatie niet geheel heeft doorgezet is te wijten aan het feit dat steeds nieuw, Nederlands VOC-personeel en nieuwe, Europese migranten (vooral Nederlanders en Duitsers) aan de kaap kwamen. Ook was er grote invloed van Nederlands Gereformeerde Kerk en de Nederlandse Bijbel (Roberge, 2002: 87-90).

Omdat verschillende elementen die te vinden zijn in het Afrikaans lijken overeen te stemmen met de verschillende hypothesen, is het ook mogelijk om te zeggen dat een combinatie van deze verschillende hypothesen de meest logische verklaring vormt voor het ontstaan van het Afrikaans. Zowel Roberge als Den Besten nemen de verschillende hypothesen samen in een zogenoemd '*Convergentiemodel*' (zie de volgende bladzijde voor het model van Den Besten). Dit model gaat er ten eerste van uit dat er aan de Kaap een zogenoemde Kaapse variant van het Nederlands ontstond: het Kaaps-Hollands (Acrolectal Cape Dutch). Hier gaat het dus om ontwikkelingen binnen de superstraattaal zelf. Ten tweede gaat het model ervan uit dat de creolisatiegraad aan de Kaap laag was vanwege het hoge percentage Europeanen (vooral Nederlanders en Duitsers). Zoals te zien aan de horizontale lijn laat het model ruimte voor taalexterne invloed. Ten derde veronderstelt het model de ontwikkeling van een stabiel Cape Dutch Pidgin voor interetnisch contact. Deze Pidgin ontstond uit de contacttalen van de Khoikhoi (ook wel 'Hottentotten' genoemd) en de slaven. De Besten legt vervolgens de nadruk op het feit dat de Khoikhoi sterk hebben bijgedragen aan de ontwikkeling van het Afrikaans, omdat zij lange tijd contact hebben gehad met de Nederlanders zonder dat er reeds slaven aanwezig waren op de Kaap. Ten vierde veronderstelt het model convergentie van de Creool (Proto-Afrikaans I) en de Kaapse variant van het Nederlands (Proto-Afrikaans II). Vervolgens stelt Roberge dat er ook nog sprake is van convergente hybridisatie. Dat wil zeggen dat er ook structuren in het Afrikaans voorkomen die niet (gemakkelijk) te verklaren zijn vanuit zowel de superstraat- als de substraattaal. Ten slotte merkt Den Besten nog op dat het Afrikaans drie niet-standaard-dialecten kent: Westkaap Afrikaans, Oostkaap Afrikaans en Oranje-Rivier Afrikaans. Het Westkaap Afrikaans kent

veel lectale diversificatie. Wegens het vertrek van de Khoikhoi uit die streek na een grote pestepidemie, bleef er een gemeenschap van vooral blanken en slaven over. Deze slaven hadden een rijke talige achtergrond en zo ontstond grotere variatie. Het Oostkaap Afrikaans is ontstaan in een context van vooral blanken en Khoikhoi. Na de Grote Trek in 1830 kwam dit dialect verder in het binnenland te liggen (Oranje Vrijstaat, Transvaal, Natal) en vormde het de basis voor het huidige Standaard-Afrikaans. Het Oranje-Rivier Afrikaans (ook wel Hottentot Afrikaans) ontstond in een context waarin de sprekers merendeels Khoikhoi waren. Het kenmerkt zich door een meer afwijkende structuur en wordt ook wel Creool-Afrikaans genoemd (Roberge, 2002: 90-99; Van der Wouden, 2012: 257-275).

Afbeelding 1: Convergentiemodel van Den Besten (Van der Wouden, 2012: 272)

Zowel Rensburg (1996: 137) als Ponelis (1993: 216) geven een tabel met voorkomens van *ons* in de subjectpositie bij sprekers van het Afrikaans waarin de ontwikkeling goed is te zien:

Tabel 2: Aantal voorkomens van 'ons' in subjectpositie bij sprekers van het Afrikaans volgens Rensburg en Ponelis

Jaar	Khoikhoi	Slaven	Europese afkomst
1672	1		
1691		1	
1706		1	
1707	1		
1705-1713	1		
1720		1	
1721		2	
1733-1741			1
1772			1
1795			1

Te zien is dat *ons* als subject in 1672 eerst wordt gebruikt door Khoikhoi en later door slaven en pas in 1733 door veeboeren van Europese afkomst. Dat de eerste voorkomens van *ons* pas zo laat bij de veeboeren te vinden zijn, kan wellicht verklaard worden door het feit dat het gebruik van *ons* aan de Kaap als sociaal gemarkeerd en minder gewenst werd ervaren. Daarom werd het in de schrijftaal vermeden en werd meestal *wij* gebruikt. Er is echter wel bekend dat *ons* al in het eerste kwart van de achttiende eeuw gewoon was in de burgertaal (Van Rensburg, 1996: 131; Ponelis, 1993: 215; Scholtz, 1980: 68).

Voor de herkomst van *ons* in de subjectpositie zijn verschillende verklaringen gegeven. Deze verschillende verklaringen hangen samen met de verschillende hypothesen over het ontstaan van het Afrikaans. Een *eerste verklaring* is dat *ons* als onderwerp zou zijn ontstaan door taalinterne processen. Er wordt verwezen naar het feit dat ditzelfde proces van nominativisatie vaker is terug te vinden in andere Germaanse talen (vaak betreft dit een niet-standaardvariant) en dat het ook voorkomt in het Zeeuws. In het Afrikaans zou het gebruik van *ons* dan kunnen worden afgeleid uit ontwikkelingen die in het Nederlands reeds gebruikelijk waren of die aan de Kaap in het Hollands zijn ontstaan (Ponelis, 1993: 218; Van Rensburg, 1996: 140). Een *tweede verklaring* is dat *ons* als onderwerp zou zijn ontstaan in een interlectsituatie. In de situatie waarin volwassenen een nieuwe taal leren is er behoefte aan duidelijke en heldere communicatie. Als gevolg van die behoefte aan duidelijkheid in het spreken werd een algemeen bekende aanleerdersstrategie gevolgd: het vermijden van morfemen. In deze visie zouden Khoikhoi die het Kaaps Nederlands als L2 leerden het gebruik van *ons* als onderwerp hebben geïntroduceerd in het Afrikaans (Ponelis, 1993: 218; Scholtz, 1980: 68; Van Rensburg, 1996: 138). Een

derde verklaring is dat *ons* als onderwerp afkomstig is uit taalcontact met het Creool Portugees en het Pasar Maleis. In beide talen wordt namelijk geen onderscheid gemaakt tussen subjects- en objectsvormen. Nominativisatie is een bekend creolisatiefenomeen en is onder anderen terug te zien in het Surinaams Nederlands, het Papiaments en het Tok Pisin. (Ponelis, 1993: 218; Van Rensburg, 1996: 140)

2.4 Taalspecifieke kwesties

Bij het vooronderzoek naar het gebruik van *ons* als onderwerp kwamen in de primaire bronnen enkele taalspecifieke zaken naar boven die een nadere uitleg behoeven.

Zoals zojuist is vermeld, werd het gebruik van *ons* aan de Kaap als sociaal gemarkeerd en minder gewenst ervaren. Daarom werd het in de schrijftaal vermeden en werd meestal *wij* gebruikt. Vooronderzoek van de primaire bronnen laat zien dat dit gebruik van *wij* vaak gepaard gaat met het *verval van de werkwoordsuitgang*. Dit zou erop kunnen wijzen dat er een verband bestaat tussen het gebruik van *ons* als subject in de eerste persoon meervoud en het verval van de werkwoordsuitgang bij - op zijn minst - de eerste persoon meervoud.

Een tweede kwestie, die het vooronderzoek aantoont, is dat in bijna alle voorkomens van de Khoikhoi het *gebruik van het suffix –UM* terugkeert achter een werkwoord. Volgens Den Besten kan dit suffix het best verklaard worden óf als een person-gender-number marker (pgn-marker) 3MSg óf als een gerelexificeerde Khoikhoi-zin met clitic doubling van het subject (Van der Wouden, 2012: 123-132). Het is een element wat afkomstig is uit de Khoi-taal en heeft als zodanig geen invloed op het gebruik van *ons*. Er zijn namelijk ook voorkomens van *ons* bij de Khoikhoi waarin dit suffix afwezig is.

2.5 Afrikaans taalmateriaal

Om meer duidelijkheid te verschaffen omtrent de opkomst van *ons* als onderwerp is verder onderzoek naar taalmateriaal uit de Kaap nodig. Recent zijn oude brieven van de projecten ‘Gekaapte brieven’ en ‘Brieven als buit’ beschikbaar gekomen voor onderzoek. Deze zeventiende- en achttiende-eeuwse brieven “zijn veelal geschreven door gewone Nederlanders. De documenten bevonden zich op Nederlandse schepen die door de Engelsen destijds zijn geakaapt. In Engeland belandden de in beslag genomen stukken in archieven, waar ze eeuwen later zijn herontdekt” (Gekaapte Brieven, 2012). Bij deze brieven zitten ook exemplaren die geschreven zijn aan de Kaap in Zuid-Afrika. Deze brieven kunnen interessant zijn, omdat ze dichterbij de feitelijke spreektaal van de mensen staan dan de meer formele bronnen.

Tevens is recentelijk het corpus met Cape Dutch Pidgin-materiaal van wijlen Hans den Besten afgerond. Dit corpus bevat taalmateriaal van de periode van voor Van Riebeeck (tot 1652) tot de negentiende eeuw (vanaf 1796) en bestaat uit reisverslagen, brieven, gerechtelijke documenten, materiaal uit het Kaapse Taalarchief en enkele langere teksten waaronder enkele dagboeken (Morris, 2013: 8). Deze bronnen bevatten veel uitspraken die in het verleden zijn gedaan en zouden ons een uitgebreider beeld kunnen geven over het taalgebruik in de periode waarin het Afrikaans ontstond en daarmee ook van de processen met betrekking tot de ontwikkeling van het Afrikaanse pronominale systeem. Er dient echter wel rekening gehouden te worden met het feit dat deze bronnen niet zijn geschreven door mensen met een linguïstische visie. Het is dan ook niet met zekerheid te zeggen of de in de bronnen genoemde uitspraken een accurate weergave zijn van datgene wat daadwerkelijk is gezegd. Maar aangezien het er juist om ging het exotische en eigenaardige van de taal weer te geven mogen we er toch van uitgaan dat de uitspraken in de basis correct zijn overgeleverd.

3. Onderzoeksvragen & Hypothesen

In het voorgaande hoofdstuk heb ik besproken wat de sociolinguïstische geschiedenis van Zuid-Afrika is en heb ik de verschillende wetenschappelijke hypothesen hierover aan de orde gesteld. Vervolgens ben ik ingegaan op het Afrikaanse pronominale systeem en heb ik de hypothesen toegespitst op het gebruik van *ons* als subject in de eerste persoon meervoud. Daarna heb ik enkele taalspecifieke kwesties besproken en ben ik nader ingegaan op de gebruikte primaire bronnen.

3.1 Onderzoeksvragen

Na het bespreken van deze stof doet zich de vraag bij mij voor wat de meest logische en juiste verklaring kan zijn voor het ontstaan van het gebruik van *ons* als onderwerp. Welke processen liggen hieraan ten grondslag en hoe blijkt dat uit de data? Daarom ben ik tot de volgende centrale probleemstelling van mijn onderzoek gekomen:

Welke taalveranderingsprocessen hebben bijgedragen aan het ontstaan van ‘ons’ als eerste persoon meervoud subjectpronomen in het Afrikaans?

Om deze hoofdvraag in al zijn facetten goed te kunnen beantwoorden heb ik een opdeling gemaakt in de volgende, onderstaande deelvragen:

- 1. In hoeverre wordt ‘ons’ gebruikt als eerste persoon meervoud subjectpronomen in het nieuwe bronmateriaal?*
- 2. In hoeverre stemt het gebruik van ‘ons’ in de nieuwe data overeen met de reeds bestaande data?*
- 3. In hoeverre stelt deze nieuwe informatie ons in staat om bestaande theorieën te toetsen?*
- 4. In hoeverre is de taalverandering het gevolg van taalcontact danwel taal-interne processen?*

3.2 Hypothesen

Op basis van de besproken stof in het theoretisch kader en vooronderzoek in de primaire bronnen ben ik tot de volgende hypothesen aangaande mijn probleemstelling gekomen:

- 1. In de nieuwe data zal gelimiteerd gebruik worden gemaakt van 'ons'.*
- 2. Het gebruik van 'ons' in de nieuwe data zal voor het overgrote deel overeenkomen met het gebruik in de reeds bestaande data.*
- 3. Deze nieuwe informatie zal ons in zoverre in staat stellen om bestaande theorieën te toetsen, dat zij ons op detailniveau nieuwe aanknopingspunten levert voor verder onderzoek en in de kern een bevestiging zal zijn van de huidige theorieën.*
- 4. De taalverandering kan niet worden toegeschreven aan een enkel proces, maar is gelegen in een complex samengaan van verschillende processen.*

- de taal/dialect van de schrijver/spreker (Nederlands/gebroken Hollands/Cape Dutch (Pidgin)),
- de syntactische context van de zin (SVO/CSOV/XPVS)
- het verval van de werkwoordsuitgang (ja/nee)
- datum (jaartal)
- Schrijver/spreker (Europees/Khoikhoi/slaaf – Naam)
- Locatie van verzending/uitspraak/(residentie) (Land – Plaats)
- Geadresseerde (Naam/Ambt)
- Bestemming (Land – Plaats)

De beoordeling van de (syntactische) context is dermate complex dat dit omwille van de gestelde tijd slechts oppervlakkig zal worden behandeld. De beoordeling betreft mijn persoonlijk oordeel en zal vanwege de complexiteit niet altijd correct zijn. De beoordeling van het sociolinguïstisch profiel van de schrijver/spreker zal ook oppervlakkig zijn, omdat hierover weinig/geen en te onnauwkeurige gegevens bekend zijn. Een volledig overzicht van de data met daarin de verkregen voorkomens van *ons* als subject in de eerste persoon meervoud zijn terug te vinden in Bijlage A. De verkregen voorkomens van *wij* als onderwerp zijn niet als bijlage opgenomen vanwege de zeer grote aantallen.

Voor de beantwoording van de tweede deelvraag is de nieuwe data vergeleken met de reeds bestaande data van Rensburg en Ponelis. De voorkomens van *ons* in de nieuw gevormde database zijn geordend in een tabel naar het voorbeeld van Rensburg en Ponelis. Vervolgens is er gekeken in hoeverre de verschillende tabellen overeenkomsten vertonen danwel verschillen laten zien. Ook is gekeken in hoeverre het soort bron en het verval van de werkwoordsuitgang een rol hebben gespeeld in het voorkomen van *ons* als subject. De voorkomens van *ons* als onderwerp zijn vervolgens gegroepeerd aan de hand van het soort bron en de context, het verval van de werkwoordsuitgang en het sociolinguïstische profiel van de schrijver/spreker en de verschillen, overeenkomsten en enkele opmerkelijkheden worden besproken.

Voor de derde deelvraag is gekeken naar de kwaliteit van de gevonden data. Middels kritische analyse is gekeken in hoeverre de nieuwe data ons iets te zeggen hebben over de bestaande theorieën.

De behandeling van de laatste deelvraag is ten slotte een kritische afweging van de verschillende hypothesen over het ontstaan van *ons* als subjectpronomen eerste meervoud. Met de beantwoording van deze deelvraag is de hoofdvraag in al zijn facetten behandeld.

5. Resultaat & Analyse

In dit hoofdstuk zal eerst een overzicht worden gegeven van de verdeling van de voorkomens van *ons* over de verschillende sprekersgroepen, daarna zal een overzicht worden gegeven van de verschillende voorkomens. Vervolgens zullen de voorkomens van *wij* en *ons* worden uitgesplitst naar het soort bron en het verval van de werkwoordsuitgang waarna de voorkomens van *ons* volgens het eigen onderzoek zullen worden vergeleken met reeds bestaande data. Ten slotte zal er een analyse plaatsvinden van de voorkomens van *ons* aan de hand van het soort bron en de context, het verval van de werkwoordsuitgang en het sociolinguïstische profiel van de schrijver/spreker.

5.1 Resultaat

De onderstaande tabel 3 laat zien welke spreker in welk jaar het woord *ons* als onderwerp heeft gebruikt. Te zien is dat dit begint met voorkomens onder de Khoikhoi in 1672. Daarna wordt het ook gebruikt onder de slaven vanaf het jaar 1691. In 1733-1741 komt het ook voor onder de veeboeren van Europese afkomst en ten slotte is er nog een voorkomen te zien onder de Khoikhoi in 1830 en een voorkomen in 1831 waarvan onbekend is wie de spreker is.

Tabel 3: Aantal voorkomens van 'ons' in subjectpositie bij sprekers van het Afrikaans volgens eigen onderzoek

Jaar	Khoikhoi	Slaven	Europese afkomst
1672	1		
1691		1	
1706	1	4	
1707	2		
1705-1713	11		
1720		1	
1721		3	
1733-1741			1
1772			1
1795			1
1830	1		
1831 (1 – spreker onbekend)			

De verschillende voorkomens van *ons* zijn als volgt (zie Bijlage A voor een volledig overzicht):

- 1* *ons* V Kelum
- 2 Jaa, dat weet ick wel, neen, *ons* niet weer omkomen
- 3 Ey Vrouw die Tovergoeds ja zoo bytum, *ons* ik ka me niet verdragen
- 4 *Ons* denkum, [ons altyd Baas, maar *ons* ja zienom, Duytsman meer Baas]
- 5 [Ons denkum,] *ons* altyd Baas, [maar *ons* ja zienom, Duytsman meer Baas]
- 6 [Ons denkum, ons altyd Baas,] maar *ons* ja zienom, Duytsman meer Baas
- 7 dat is Hottentots manier, [...], en daarom *ons* ook zoo makum
- 8 Gy *ons* immers dood maakum, als *ons* die Goeds zuipen
- 9 wagtum *ons* altemaal daar van loopum zoo
- 10 *ons* ja een ander makum
- 11 waarom *ons* die goeds niet weder beitem en op vretum
- 12 Die Volk, ja denkum *ons* beesten; ha!
- 13 *ons* niet zoo, want het deugum niet.
- 14 wagt wat *ons* sel jou kost geeven
- 15 *Ons* seek kost hier
- 16 *ons* al gedaen wegloopen
- 17 *ons* denk jou ook soo
- 18 *ons* het vuur genoeg
- 19 *Ons* het jouw tabak niet van doen
- 20 *Ons* wil dat niet doen.
- 21 Jongens *ons* moet allegaar naar Abraham de Clercq gaan daar goet kost soeken
- 22 *ons* het soo lang bij malkanderen gebleeven tot dat [zijl] *ons* gevangen het ...;
- 23 *ons* het hier en daar ... pompoenen en queepeeren beschaart
- 24 *ons* sal naar buijten loopen
- 25 *Onz* heeft geen Bibel
- 26 het Hulle dan Overal geloop waar *ons* geloop het
- 27 *ons* kent seyn ser mont is
- 28 hulle zeg *ons* Hottenos drink nie drank nie
- 29 *ons* loop weer ander strat

* De nummering zal ik in de analyse gebruiken om terug te verwijzen naar de verschillende zinnen.

5.2 Analyse

In tabel 4 is te zien dat de voorkomens van *ons* afkomstig zijn uit minstens drie verschillende soorten bronnen. Ze zijn als volgt verdeeld: twee voorkomens zijn terug te vinden in brieven, twaalf voorkomens zijn afkomstig uit gerechtelijke documenten, twaalf voorkomens zijn gevonden in reisverslagen en van drie voorkomens kon geen informatie worden gevonden over de bron. Tevens zijn alle voorkomens afkomstig uit het corpus Cape Dutch Pidgin. In achtentwintig van de negenentwintig voorkomens van *ons* vindt verval plaats van de werkwoordsuitgang, de ene uitzondering is terug te vinden in een reisverslag.

De voorkomens van *wij* zijn ook afkomstig uit minstens drie bronnen. De verdeling is als volgt: tweehonderdeenveertig voorkomen zijn gevonden in brieven, drie voorkomens zijn gevonden in gerechtelijke documenten, achtentwintig voorkomens zijn gevonden in reisverslagen en van vijf voorkomens is informatie over de bron onbekend. De voorkomens van *wij* zijn afkomstig uit de drie gebruikte corpora. Negenentwintig voorkomens zijn afkomstig uit het corpus Brieven als Buit, zes voorkomens zijn gevonden in het corpus Gekaapte Brieven en tweehonderdeenzeventig voorkomens zijn afkomstig uit het corpus Cape Dutch Pidgin. In honderddrieënvijftig van de tweehonderdzevenzeventig gevallen vindt verval plaats van de werkwoordsuitgang. Dit betreft in alle gevallen voorkomens die in brieven worden gevonden.

Het totaal aantal voorkomens van subjectpronomina in de eerste persoon meervoud bedraagt driehonderdzes. In tweehonderdzevenzeventig gevallen werd het pronomen *wij* aangetroffen en in negenentwintig gevallen het pronomen *ons*. Zoals verwacht is het aantal voorkomens van *ons* erg gering in vergelijking met *wij*.

Tabel 4: Aantal voorkomens van 'ons' en 'wij' afgezet tegen het soort bron en het verval van de werkwoordsuitgang

Soort bron	Verval van de werkwoordsuitgang		Totalen <i>ons / wij</i>
	<i>ja</i>	<i>nee</i>	
brief	155	88	243
<i>ons / wij</i>	2 / 153	- / 88	2 / 241
jurisprudentie	12	3	15
<i>ons / wij</i>	12 / -	- / 3	12 / 3
reisverslag	11	29	40
<i>ons / wij</i>	11 / -	1 / 28	12 / 28
(bron onbekend)	3	5	8
<i>ons / wij</i>	3 / -	- / 5	3 / 5
Totalen	181	125	306
<i>ons / wij</i>	28 / 153	1 / 124	29 / 277

De onderstaande tabel 5 geeft de vergelijking weer van de eigen onderzoeksresultaten met de gegevens die reeds uit de literatuur bekend waren. Te zien is dat de aantallen van de voorkomens zoals verwacht grotendeels overeenkomen. Enkele opmerkelijke verschillen zijn te zien bij de Khoikhoi in de periode 1705-1713. In de literatuur was slechts één voorkomen bekend, terwijl het eigen onderzoek op elf voorkomens uitkomt. Ook is in het eigen onderzoek één voorkomen uit 1830 gevonden, die niet in de literatuur bekend was. Een ander verschil is zichtbaar bij de slaven in het jaar 1706. De literatuur gaf één voorkomen terwijl eigen onderzoek vier voorkomens laat zien. Ook in het jaar 1721 telt het eigen onderzoek een extra voorkomen. Ten slotte zijn de voorkomens bij de veeboeren van Europese afkomst gelijk gebleven.

Tabel 5: Aantal voorkomens van 'ons' in subjectpositie bij sprekers van het Afrikaans (Rensburg en Ponelis vs. eigen onderzoek)

Jaar	Khoikhoi		Slaven		Europese afkomst	
	Literatuur	HvdG	Literatuur	HvdG	Literatuur	HvdG
1672	1	1				
1691			1	1		
1706		1	1	4		
1707	1	2				
1705-1713	1	11				
1720			1	1		
1721			2	3		
1733-1741					1	1
1772					1	1
1795					1	1
1830		1				
1831 (1 - spreker onbekend - HvdG)						

De verdeling van de verschillende voorkomens van *ons* over de bronnen is als volgt: nummers 27 en 28 zijn afkomstig uit brieven, nummers 1, 2, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 26, zijn afkomstig uit jurisprudentie en de nummers 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 25 zijn afkomstig uit reisverslagen. Van de nummers 14, 19, 29 is niet bekend wat het soort bron is. Hieronder volgt per groep een korte omschrijving. Bijzondere verschillen en overeenkomsten worden benoemd en enkele opmerkelijkheden besproken.

Bij de brieven kan het volgende worden opgemerkt. Nummer 27 is geschreven door een vrouw van Europese afkomst in het jaar 1795 en bevat nog sporen van de Oude Nederlandse spelling. Van haar is bekend dat zij Cape Dutch Pidgin sprak. Nummer 28 is afkomstig van een Khoikhoi uit het jaar 1830 en komt dicht in de buurt van het huidige Standaard-Afrikaans. Beide voorkomens laten verval zien van de werkwoordsuitgang. Dit komt ook bij bijna alle andere gevallen van het gebruik van *ons* als onderwerp voor. Een opvallend element is te zien in het verval van de werkwoordsuitgang bij het gebruik van *wij* als subjectpronomen. Dit betreft in alle gevallen voorkomens die gevonden zijn in

brieven en zou erop kunnen wijzen dat, zoals gesteld in de literatuur, in de gevallen waarin in de spreektaal *ons* zou worden gebruikt, dit in de schrijftaal consequent is vervangen door *wij*. Om hier meer zekerheid over te verkrijgen is echter meer onderzoek nodig.

De jurisprudentie laat voornamelijk taalgebruik van de slaven en Khoikhoi zien. De voorkomens komen uit de jaren 1672-1772. Het opvallende element wat in bijna alle voorkomens van de Khoikhoi terugkeert is het gebruik van het suffix *-UM* achter een werkwoord. Zo ook in nummer 1: *“ons V kelum”* (wij snijden u de keel af). Het is een element wat afkomstig is uit de Khoi-taal en er zijn geen redenen om aan te nemen dat het als zodanig invloed heeft op het gebruik van *ons*. Er zijn namelijk ook voorkomens van het gebruik van *ons* onder de Khoikhoi (nummer 28) waarin dit suffix afwezig is: *“hulle zeg ons Hottenos drink nie drank nie”* (zij zeggen dat wij Hottentotten (= Khoikhoi) geen drank drinken).

De reisverslagen geven ons vrijwel alleen maar voorkomens van *ons* in het Afrikaans van de Khoikhoi. De voorkomens zijn afkomstig uit de jaren 1705-1733. De enige uitzondering hierop is het gebruik van *ons* door iemand van Europese komaf in het jaar 1733 (nummer 25) die *“Onz heeft geen Bibel”* heeft gezegd. Dat dit speciaal is opgenomen in de verslagen duidt erop dat in die tijd het gebruik van *ons* als onderwerp niet meer beperkt is gebleven tot alleen de Khoikhoi en de slaven, maar dat het gebruik wel als opmerkelijk werd gezien. Wat verder opvalt is dat er een voorkomen is waarin geen verval van de werkwoordsuitgang plaatsvindt. Dit betreft een Khoikhoi-uitspraak uit het jaar 1705: *“Gy ons immers dood maakum, als ons die Goeds zuipen”* (nummer 8).

De voorkomens 14 en 19 zijn allebei van Khoikhoi en zijn afkomstig uit de jaren 1706 en 1707. Ten laatste nummer 29. Dit voorkomen is afkomstig uit het jaar 1831. Er is geen informatie bekend over de spreker/schrijver.

Tot slot is het verder opvallend te noemen dat de meeste voorkomens – volgens eigen interpretatie – een SVO structuur hebben. Dit zou kunnen duiden op een interlectsituatie waarin de sterke neiging tot het wegvallen van morfemen en het teruggrijpen op een eenvoudige basisstructuur de boventoon voert.

6. Discussie

Het onderzoek laat in vergelijking met de literatuur geen grote verschillen zien. Wel zijn er enkele opmerkelijkheden die ik hier wil bespreken. Daarna zal ik een kritische afweging geven van de verschillende verklaringen over het gebruik van *ons* als subjectsvorm die zal uitmonden in een algemene discussie over de processen die ten grondslag hebben gelegen aan deze taalverandering. Ten laatste zal kritisch gekeken worden naar de wijze waarop dit onderzoek is verricht.

Zoals gezegd zijn de verschillen tussen de gevonden aantallen in de data erg klein wanneer dit wordt vergeleken met de literatuur. Als we de data op detailniveau bekijken vallen een aantal dingen op: het gebruik van het suffix *-UM* en het verval van de werkwoordsuitgang. Zoals gezegd is het mijn visie dat het suffix geen invloed heeft op het gebruik van *ons* als onderwerp. Dit baseer ik op het gegeven dat er ook andere voorkomens van Khoikhoi zijn gevonden waarin het suffix niet aanwezig is. Veel belangrijker is voor mijn nog de link met het verval van de werkwoordsuitgang. Het lijkt er sterk op dat het wegvallen van de persoonsuitgang gezorgd heeft voor een situatie waarin meer nadruk moest worden gelegd op het feit dat de uiting echt in het meervoud bedoeld was. Omdat *ons* een sterkere nadruk heeft dan *wij* is dit een logische gedachte. Dat dit verval van de werkwoordsuitgang zo belangrijk is, blijkt ook uit het feit dat nagenoeg alle voorkomens hiervan waarbij wel het pronomen *wij* werd gebruikt, in brieven waren te vinden. Dit duidt erop dat de combinatie van het verval van de werkwoordsuitgang en het gebruik van *ons* in het dagelijks taalgebruik al realiteit was, maar dat om sociaal-wenselijke redenen toch het pronomen *ons* werd gebruikt.

Als mogelijke reeds bestaande verklaringen voor het gebruik van *ons* als onderwerp zijn gegeven dat het *ten eerste* een taalintern proces zou zijn geweest. Het proces van nominativisatie is vaker terug te vinden in verschillende Germaanse talen en ook in het Zeeuws. Deze verklaring is echter problematisch, omdat het Zeeuws aan de Kaap nooit een factor van betekenis is geweest. Als zodanig maakt het Zeeuws dan ook geen deel uit van de basis voor het Afrikaans (Ponelis, 1993: 218; Scholtz, 1980: 68). De taalkundige Kloeke veronderstelt dat ook in het Hollands het gebruik van *ons* als onderwerp voorkwam. Hier is tot op heden nog geen bewijs voor gevonden (Scholtz, 1980: 68). Als er al sprake was van nominativisatie aan de Kaap dan is het erg onwaarschijnlijk dat het gaat om een spontane interne ontwikkeling (Ponelis, 1993: 218). Dit heeft te maken met de *tweede verklaring*. Deze gaat uit van de veronderstelling dat Khoi-sprekers bij hebben gedragen aan de nominativisatie van *ons* in een aanleerderscontext. De neiging om nadrukkelijk te spreken leidde tot het vermijden van morfemen en het gebruik van *ons* als onderwerp. Wat hierbij tevens een rol speelt is dat de Khoi-taal ook geen onderscheid kent tussen de subject- en objectvormen van het persoonlijk voornaamwoord (Scholtz, 1980: 68). Dit Khoi-interlect heeft vervolgens bijgedragen aan de totstandkoming van het

Afrikaans. Luijks brengt hier echter tegenin dat er geen gegevens bekend zijn over de aantallen Khoikhoi die destijds het gebied rond de Kaap bewoonden, daarom kan niet met zekerheid gezegd worden hoe groot de invloed op het Afrikaans is geweest. Ook laten de brieven van een zekere Jan Jonker Afrikaner zien dat er wellicht een link is tussen het gebruik van *ons* als onderwerp en verschillende syntactische patronen in de zin (Luijks, 2009: 149-172). Mijn eigen gevonden data suggereren echter dat, gezien het grotere aantal voorkomens bij de Khoikhoi in vergelijking met bestaande literatuur, hun invloed op de taal aan de Kaap toch groter kan zijn dan gedacht. *Ten laatste* is nominativisatie ook een bekend proces in de context van creolisatie. Het gebruik van *ons* als onderwerp zou via taalcontact met het Creool Portugees en het Pasar Maleis in het Afrikaans terecht zijn gekomen. Beide talen kennen namelijk geen onderscheid tussen subject- en objectvormen. Hier valt echter tegenin te brengen dat het Maleis voor 1720 aan de Kaap slechts een geringe rol van betekenis heeft gehad (Scholtz, 1980: 68). Anderzijds heeft het Creool Portugees tot in de negentiende eeuw een belangrijke rol gespeeld in de communicatie aan de Kaap (Van der Wouden, 2012: 228). De verbreiding van *ons* als onderwerp kan echter wel zijn gestimuleerd door de aanwezigheid van deze twee talen (Van Rensburg, 1996: 140).

Gelet op het huidige niveau van kennis omtrent de beschikbare bronnen is het voor de hand liggend om te veronderstellen dat de totstandkoming van *ons* als subjectpronomen grotendeels is te wijten aan innovaties in het interlect van de Khoi-sprekers. Deze innovatie is geen nieuw fenomeen, maar een van de vele voorbeelden van nominativisatie die bekend zijn. Het feit dat tevens in het Creool Portugees en Pasar Maleis geen onderscheid wordt gemaakt tussen subject- en objectvormen kan gezorgd hebben voor een snellere implementatie van *ons* als onderwerp in het Afrikaans (Van Rensburg, 1996: 140-141). In hoeverre een eventueel Hollands dialect hierin een rol heeft gespeeld is niet met zekerheid te zeggen, aangezien hier nauwelijks gegevens over bekend zijn.

De nieuw verkregen data door middel van dit onderzoek bieden ons een interessant perspectief op de ontwikkeling van *ons* als onderwerp in het Afrikaans. Ze vormen aan de ene kant een bevestiging van eerder verzamelde gegevens en bieden anderzijds een aanvulling die kan leiden tot nieuw onderzoek. De syntactische context is in dit onderzoek wegens de gestelde tijd en complexiteit niet zeer uitgebreid aan de orde geweest. Voor een meer gedetailleerde studie naar dit fenomeen, zal per voorkomen in detail moeten worden gekeken naar de syntactische context. Dit zal een beter beeld geven van de context waarin *ons* als onderwerp werd gebruikt en geeft de mogelijkheid om te kijken in hoeverre variatie in de taal van sprekers samenhangt met het gebruik van *ons* als onderwerp.

7. Conclusie

In dit onderzoek is eerst de sociolinguïstische geschiedenis van Zuid-Afrika aan bod gekomen, daarna zijn de verschillende hypothesen over het ontstaan van het Afrikaans behandeld en vervolgens toegespitst op het ontstaan van *ons* als subject in de eerste persoon meervoud. Vervolgens zijn enkele taalspecifieke kenmerken besproken en zijn de primaire bronnen toegelicht. De centrale probleemstelling van het onderzoek luidde als volgt: *Welke taalveranderingsprocessen hebben bijgedragen aan het ontstaan van 'ons' als eerste persoon meervoud subjectpronomen in het Afrikaans?*

Na het gedane onderzoek kan worden gesteld dat het Afrikaans ontstond in een complex samengaan van het Nederlands met verschillende Afrikaanse en Aziatische talen. Door de loop van de tijd zijn verschillende visies over het ontstaan van het Afrikaans voorgesteld. Zij zijn in te delen in drie hoofdstromingen: taalinterne veranderingen, veranderingen als gevolg van interlect en creoolinvloeden. Aan de hand van de ons nu bekende informatie kunnen we met voorzichtigheid concluderen dat enerzijds taalinterne innovaties – het wegvallen van de werkwoordsuitgang en daarmee de noodzaak voor een betere nadruk op het meervoud – in het interlect van de Khoikhoi hebben geleid tot het gebruik van *ons* als subjectpronomen in de eerste persoon meervoud in het Afrikaans. Anderzijds werd deze ontwikkeling ondersteund door het feit dat in de talen van de slaven – Creool Portugees en Pasar Maleis – ook geen onderscheid wordt gemaakt tussen subject- en objectvormen van het persoonlijk voornaamwoord.

Om meer zekerheid te verkrijgen over het ontstaansproces van het Afrikaans in het algemeen en van het gebruik van *ons* als subject in het bijzonder is meer onderzoek nodig. Zo moet er bijvoorbeeld onderzoek worden verricht naar de mogelijkheid van het voorkomen van het gebruik van *ons* als onderwerp in de Hollandse dialecten. Ook moet worden gekeken welke Hollandse dialecten in welke mate een bijdrage hebben geleverd aan de context van het ontstaan van het Afrikaans. Tevens is het nodig dat gekeken wordt naar de doorwerking van innovaties zoals het gebruik van *ons* als onderwerp. In hoeverre is het een geleidelijke verandering door de tijd heen geweest en in hoeverre is het een constante wisselwerking geweest tussen verschillende variëteiten in de verschillende Afrikaanse stromingen zelf? Ten laatste is het ook nuttig om te kijken naar de herkomst van de slaven om zo te kunnen vaststellen welke talen naast het Khoikhoi en de bekende slaventalen (Creool Portugees en Pasar Maleis) nog meer invloed hebben kunnen uitoefenen op het ontstaan van het Afrikaans (Van der Wouden, 2012: 234-249).

Dit alles laat zien dat het definitieve antwoord over het ontstaan van het Afrikaans en het gebruik van *ons* als subject niet met zekerheid kan worden gegeven en dat er nog veel onderzoek nodig is met betrekking tot zowel de grote lijnen als de fijnere details.

8. Bibliografie

8.1 Primaire bronnen

Brieven als Buit (n.d.). Verkregen mei & juni 2016 van <http://brievenalsbuit.inl.nl>.

Gekaapte brieven (2012, 8 oktober). Verkregen mei & juni 2016 van <http://www.gekaaptebrieven.nl>.

Cape Dutch Pidgin (n.d.) Verkregen mei & juni 2016 van <http://www.meertens.knaw.nl/cdp>.

8.2 Secundaire bronnen

Den Besten, H. (2009). Desiderata voor de historische taalkunde van het Afrikaans. In H. den Besten, & F. Hinskens, & J. Koch (red.), *Afrikaans. Een drieluik* (pp. 234-252). Münster: Nodus Publikationen.

Hinskens, F. (2009). Zuid-Afrika en het Afrikaans: Inleidende noties over geschiedenis, taal en letterkunde. In H. den Besten, & F. Hinskens, & J. Koch (red.), *Afrikaans. Een drieluik* (pp. 9-33). Münster: Nodus Publikationen.

Luijks, C. (2009). Connecting the Cape Dutch Vernacular with Orange River Afrikaans: Images from the nineteenth century. In H. den Besten, & F. Hinskens, & J. Koch (red.), *Afrikaans. Een drieluik* (pp. 149-175). Münster: Nodus Publikationen.

Mesthrie, R. (2002). South Africa: a sociolinguistic overview. In R. Mesthrie (red.), *Language in South Africa* (pp. 11-26). Cambridge: University Press.

Morris, C. (2013). *Research Internship: A Cape Dutch Pidgin database*. Internship Report. Verkregen mei 2016 van <http://meerstens.knaw.nl/cdp/reference.html>.

Ponelis, F. (1993). *The Development of Afrikaans*. Frankfurt am Main: Verlag Peter Lang GmbH.

Van Rensburg, C. (1996). Is Koi-invloed of Afrikaans werklik Koi-invloed? *Taal en Tongval: Tijdschrift voor Dialectologie, Themanummer 9, Afrikaans en variëteiten van het Nederlands*, 128-145.

Roberge, P.T. (2002). Afrikaans: considering origins. In R. Mesthrie (red.), *Language in South Africa* (pp. 79-103). Cambridge: University Press.

Scholtz, J. du P. (1980). *Wording en ontwikkeling van Afrikaans*. Kaapstad: Tafelberg-Uitgewers Beperk.

Van der Wouden, T. (red.) (2012). *Roots of Afrikaans: Selected writings of Hans den Besten*. Amsterdam: John Benjamins B.V.

Bijlage A

Nummer:	Corpus/bron:	Soort:	Promomeni:	Context:	Taal/dialekt schrijver/spreker:	Syntactische context:	Verval werkwoorduitgang:	Jaar:	Schrijver/spreker:	Locatie van verzending/uitspraak (& residentie):	Gedresseerde:	Bestemming:
1	CDP	jurisprudentie	ons	ons V Kellum		CSOV	ja	1672	Khoikhoi	Zuid-Afrika		
2	CDP	jurisprudentie	ons	Ja, dat weet ik wel, neen, ons niet weer omkomen		SVO	ja	1691	staaf - Pieter van Madagascar	Zuid-Afrika		
3	CDP	reiserslag	ons	EyVrouw die Tovergoeds ja zoo bycum, ons ik ka me niet verdragen		SVO	ja	1705	Khoikhoi	Zuid-Afrika (?)		
4	CDP	reiserslag	ons	Ons denkum, [ons altyd Baas, maar ons ja zienom, Duitsman meer Baas]	gebroken Hollands	SVO	ja	1705	Khoikhoi	Zuid-Afrika (?)		
5	CDP	reiserslag	ons	[Ons denkum, ons altyd Baas, [maar ons ja zienom, Duitsman meer Baas]	gebroken Hollands	SVO	ja	1705	Khoikhoi	Zuid-Afrika (?)		
6	CDP	reiserslag	ons	[Ons denkum, ons altyd Baas,] maar ons ja zienom, Duitsman meer Baas	gebroken Hollands	SVO	ja	1705	Khoikhoi	Zuid-Afrika (?)		
7	CDP	reiserslag	ons	dat is Hontentots manier, [...], en daarom ons ook zoo makum	gebroken Hollands	SVO	ja	1705	Khoikhoi	Zuid-Afrika (?)		
8	CDP	reiserslag	ons	Gy ons immers dood maakum, als ons die Goeds zulpen		CSOV	nee	1705	Khoikhoi	Zuid-Afrika (?)		
9	CDP	reiserslag	ons	wagum ons atemaal daar van loopum zoo		XPVS	ja	1705	Khoikhoi	Zuid-Afrika (?)		
10	CDP	reiserslag	ons	ons ja een ander makum		CSOV	ja	1705	Khoikhoi	Zuid-Afrika (?)		
11	CDP	reiserslag	ons	waarom ons die goeds niet weder beitem en op vretum		CSOV	ja	1705	Khoikhoi	Zuid-Afrika (?)		
12	CDP	reiserslag	ons	Die Volk, ja denkum ons beesten; hal		SVO	ja	1705	Khoikhoi	Zuid-Afrika (?)		
13	CDP	reiserslag	ons	ons niet zoo, want het deugum niet.		SVO	ja	1705	Khoikhoi	Zuid-Afrika (?)		
14	CDP	reiserslag	ons	wagt wat ons sel jou kost geeven		SVO	ja	1706	Khoikhoi - Lubbert	Zuid-Afrika		
15	CDP	jurisprudentie	ons	Ons seek kost hier		SVO	ja	1706	staaf - Anthonij	Zuid-Afrika		
16	CDP	jurisprudentie	ons	ons al gedaen wegloopen		SVO	ja	1706	staaf - Anthonij	Zuid-Afrika		
17	CDP	jurisprudentie	ons	ons denk jou ook soo		SVO	ja	1706	staaf - Anthonij	Zuid-Afrika		
18	CDP	jurisprudentie	ons	ons het vuur genoeg		SVO	ja	1706	staaf - Anthonij	Zuid-Afrika		
19	CDP	reiserslag	ons	Ons het jouw tabak niet van doen		SVO	ja	1707	Khoikhoi - Hans	Zuid-Afrika		
20	CDP	jurisprudentie	ons	Ons wil dat niet doen.		SVO	ja	1707	Khoikhoi - Hoerema & Grietie	Zuid-Afrika		
21	CDP	jurisprudentie	ons	Longens ons moet allejaar naar Abraham de Clercq gaan daar goet kost soeken		SVO	ja	1720	staaf - Augustus van Bengalen	Zuid-Afrika		
22	CDP	jurisprudentie	ons	ons het soo lang bij makanderen gebleeven tot dat [zij] ons gevangen het		SVO	ja	1721	staaf - Anthonij van Bengalen	Zuid-Afrika		
23	CDP	jurisprudentie	ons	ons het hier en daar ... pompoenen en queepeeren beschaart		SVO	ja	1721	staaf - Anthonij van Bengalen	Zuid-Afrika		
24	CDP	jurisprudentie	ons	ons sal naar buijten loopen		SVO	ja	1721	staaf	Zuid-Afrika		
25	CDP	reiserslag	ons	Onz heeft geen Bibel		SVO	ja	1733	Europees	Zuid-Afrika (?)		
26	CDP	jurisprudentie	ons	het Hulie dan Overal geloop waar ons geloop het		SVO	ja	1772	Europees - Hanna Wegenaar	Zuid-Afrika		
27	CDP	brief	ons	ons krent seyn ser mont is	Cape Dutch Pidgin	SVO	ja	1795	Europees - Mevrouw van Rensburg	Zuid-Afrika	Johan Petrus Rensburg	
28	CDP	brief	ons	hulle zag ons Hottenos drink nie drank nie		SVO	ja	1830	Khoikhoi	Zuid-Afrika		
29	CDP		ons	ons loop weer ander straat		SVO	ja	1831		Zuid-Afrika		